

2. Гриб'юк О. О. Математичне моделювання як засіб екологічного виховання учнів у процесі навчання математики в класах хіміко-біологічного профілю: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Гриб'юк Олена Олександрівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - К., 2011. - 24 с.

3. Корінь Г. О. Екологічні задачі як засіб реалізації міжпредметних зв'язків / Г. О. Корінь // Математика в сучасній школі. – 2012. - № 11 – 12. – с. 15 – 20.

4. Калінін М. І., Попович О. М., Гоголь Д. А. Особливості росту сосни звичайної в екологічних умовах Кінбурнської коси. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/ecology/1999/2-1-9.pdf>

5. Яценко В. С. Особливості формування системи еколого-виховної діяльності учнів загальноосвітніх навчальних закладів / В. С. Яценко // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. – К.: Педагогічна думка, 2013. – Вип. 13. – с. 262 – 268.

УДК 504.6

Лапчук Ірина Василівна, магістр спеціальності “Екологія”, КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

Науковий керівник: **Тарасенко Г.С.** – доктор педагогічних наук, професор кафедри екології, природничих та математичних наук КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ЯК РЕЗУЛЬТАТ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуті підходи до формування в учнів екологічної культури. Визначено, що екологічне виховання школярів має здійснюватись в системі: сім'я – дошкільний заклад – школа – вищий навчальний заклад. Для кожного з визначених етапів екологічного виховання учнів розроблені види навчальних та позакласних робіт, що максимально формують в учнів принципи екологічної культури, екологічної свідомості та мислення.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічне виховання та культура, екологічна свідомість, екологічна поведінка.

Summary. In the article the approaches to the development of students' ecological culture are considered. Determined that environmental education of pupils should make in the system: the family – primary school – secondary school – university. For each of the identified parts of the environmental education of pupils developed types of educational and extracurricular work which most form the principles of ecological culture in pupils

Keywords: environmental education, ecological education and culture, ecological consciousness, ecological behavior.

Постанова проблеми. Людина була і залишається невід'ємною часткою природи, тому її життєдіяльність цілком залежить від благополуччя природного середовища. Гармонійні стосунки людини і природи є запорукою життєздатності і здоров'я людської цивілізації. XXI століття, проте, характеризується різким порушенням рівноваги природного середовища, що зумовлюється некерованою науково-технічною діяльністю, хижацьким природокористуванням, забрудненням середовища, неконтрольованим землекористуванням, розширенням рамок урбанізації, порушенням норм експлуатації природних ресурсів, переважанням матеріальних потреб над духовними, відсутністю контролю з боку відповідних державних органів за дотриманням норм природокористування тощо. Причинами такого стану довкілля є відсутність сформованого екологічного світогляду людини,

недосконалість природоохоронних компетенцій усіх верств населення, недостатність екологічного виховання на всіх рівнях освіти і, як результат, складна екологічна криза. В умовах сьогодення реальними є ознаки екологічної катастрофи, які стосуються не лише окремо взятої країни, а і всього людства.

Загострення сучасних екологічних проблем зумовили необхідність розв'язання низки завдань у шкільній практиці, оскільки саме школа повинна підготувати екологічно культурну людину, яка усвідомлює цінність природи, має потребу у постійному її вивченні та поповненні екологічних знань, бере участь в охороні оточуючого довкілля. Отже, реформування змісту вітчизняної системи освіти нині має бути орієнтоване на екологізацію навчання й виховання та формування екологічної культури учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою підвищення екологічної культури молоді займаються такі вчені, як І. Абалкіна, І. Моткін, С. Куркуленко, Л. Курняк, Н. Науменко, В. Процюк. Вони вважають, необхідність виховання екологічної культури пов'язана саме з реакцією на глобальну екологічну кризу. Негативні зміни в природному середовищі під тиском сукупної дії виробничих чинників істотно прискорилися останнім часом. Тобто збереження життя на Землі залежить тепер безпосередньо від рівня й темпів виховання екологічної культури підрастаючого покоління та суспільства загалом.

У Концепції екологічної освіти в Україні зазначається, що одним із найголовніших важелів у розв'язанні нагальних екологічних проблем повинна стати «підготовка громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства й природи (не насильство, а гармонійне співіснування з нею) [4]. У зв'язку з цим, екологічне виховання має бути наскрізною складовою освітнього процесу, а не окремим її аспектом.

Витоки екологізації освіти й формування екологічної культури учнів були закладені в працях Г. Ващенка, Я. Коменського, І. Песталоцці, С. Русової, Ж. Руссо, К. Ушинського та ін. Велику увагу ролі природи у формуванні особистості дитини приділяли С. Шацький, В. Сухомлинський, які підкреслювали велике значення спілкуванню дитини з природою.

Основні принципи екологічного виховання висвітлено А. Захлебним, І. Зверевим, І. Суравегіною; формування екологічної культури особистості як мету екологічного виховання окреслили С. Глазачов, Б. Навроцький, С. Петров; формування екологічної свідомості та мислення, екоцентричного світосприйняття були предметом дослідження С. Дерябо, В. Панова, Г. Тарасенко, В. Ясвіна; методиці екологічного виховання присвячено праці Т. Байбари, О. Біди, Н. Ващенко, Г. Глазачова, Т. Іванової, А. Ільїної, Н. Кардешук, Л. Нарочної та ін..

Мета статті розкрити та обґрунтувати особливості формування екологічної культури учнів в освітньому середовищі та значення екологічної освіти у формуванні екологічної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання екологічної освіти та екологічного виховання – одне з важливих питань на сучасному етапі ліквідації

екологічної кризи. Основне їх завдання допомогти підростаючому поколінню зрозуміти логіку природи, зв'язок законів її розвитку, узгодити своє існування, свої соціальні й виробничі потреби з цими законами, зрозуміти, що в природі є заборони, порушувати які людина не має права, якщо хоче вижити.

Систематизація й аналіз наукової літератури переконують, що визначальна роль природи у навчально-виховному процесі підкреслювалася ще педагогами минулого, зокрема Я. Коменським, Г. Песталоцці та ін.

Особливий вплив знань про природу на формування моральних якостей особистості та ставлення її до довкілля відзначали Г. Ващенко, О. Духнович, С. Русова, К. Ушинський. Однак, тривалий час екологічна спрямованість освітнього процесу вважалася першочерговим завданням методики природничих дисциплін.

Як видно з досліджень вчених, що поняття екологічна культура і екологічне виховання є взаємопов'язаними, а не тотожними. Так, екологічне виховання – це неперервний процес навчання, виховання, самоосвіти, накопичення досвіду і розвитку особистості, спрямований на формування ціннісних орієнтацій, норм поведінки і спеціальних знань щодо збереження навколишнього середовища і природокористування, реалізованих в екологічно грамотній діяльності.

Екологічне виховання – складова частина морального виховання. Тому під екологічним вихованням і освітою мається на увазі єдність екологічної свідомості і поведінки, гармонійного з природою.

А отже завдання екологічного виховання – сприяти нагромадженню екологічних знань, формувати вміння та навички діяльності людини в природі, виховувати любов до природи, прагнути берегти та примножувати її багатство.

Водночас екологічна культура – це соціально обумовлений рівень розвитку особистості, який являє собою єдність екологічної свідомості і екологічної поведінки.

Отже, екологічне виховання – це процес, метою і результатом якого є формування екологічної культури .

Формування екологічної культури потребує розв'язання таких завдань:

- 1) формування екологічної свідомості учнів;
- 2) формування екологічної поведінки учнів;
- 3) забезпечення єдності екологічної свідомості та екологічної поведінки.

Екологічна свідомість – це сукупність поглядів, теорій, які відображують проблему співіснування суспільства і природи в плані оптимального її розв'язання відповідно до конкретних потреб суспільства та можливостей природи. Екологічна свідомість є відтворенням людьми екологічних умов життя та відносин між суспільством і природою у формі екологічних теорій, ідей, уявлень, що відображають ставлення до природи в певну історичну епоху. К. Романова показує екологічну свідомість як систему етичних, когнітивних, естетичних, прагматичних стосунків людини з природою та з самим собою.

На формування екологічної свідомості учнів впливають екологічні знання і переконання. Екологічні уявлення формуються на заняттях в дитячих дошкільних закладах та уроках природознавства в початковій школі, які

переростають в знання. Екологічні знання протягом ряду занять переходять в переконання необхідності жити в гармонії з природою. А знання, переведені в переконання, і формують екологічну свідомість.

Екологічна поведінка складається з окремих вчинків (сукупність станів, конкретних дій, умінь і навичок) та відношення людини до вчинків, на які впливають цілі та мотиви особистості (мотиви у своєму розвитку проходять такі етапи: виникнення, насичення змістом, задоволення).

Екологічною поведінкою вважають систему вчинків і дій стосовно довкілля, яка віддзеркалює рівень екологічної культури особистості, як систему взаємопов'язаних дій, в яких реалізуються освіченість людини щодо закономірностей функціонування довкілля, бережливе ставлення до нього. Тому екологічну поведінку школярів, бачимо, як систему соціально обумовлених, свідомо керованих дій і вчинків у сфері безпосередньої та опосередкованої взаємодії з довкіллям, що має на меті узгодження потреб суб'єкта з вимогами збалансованого розвитку суспільства

Екологічна поведінка формується з роками і не стільки на уроці, скільки у позакласній та позашкільній діяльності.

Завдання школи полягає у тому, щоб формувати у підростаючого покоління екологічну свідомість, усвідомлення цінності природи, відповідальне ставлення до неї. Відповідальне ставлення в системі стосунків «людина – природа» передбачає гармонійне співіснування усього живого, усвідомлення людства частиною природи, а не її господарем. Для реалізації зазначених завдань в арсеналі у вчителя є необхідні дидактичні й виховні методи, прийоми та засоби.

Формувати екологічну свідомість школяра можна за допомогою таких методів як бесіда, диспут, дискусія тощо. Проте використання лише словесних впливів, на жаль, не може забезпечити набуття досвіду природоохоронної діяльності і повноцінного формування екологічної свідомості. Екологічні проблеми сприймаються гостріше, коли учні їх споглядають, беруть участь у їх вирішенні, а не тільки про них говорять.

Варто згадати з цього приводу слова видатного вітчизняного педагога К. Ушинського. У межах ідеї народності школи він відстоював ідею розвитку в школярів «інстинкту місцевості», тобто знання свого найближчого оточення й уміння зіставляти з ним навчальний матеріал [2], він відзначає, що саме поля Батьківщини, її мова, легенди та життя допомагають розгорітися іскрам любові до Вітчизни, до її духовних і матеріальних надбань й екологічних проблем.

Формуванню екологічної культури учнів, а також залученню їх до природоохоронної діяльності сприяє реалізація таких форм та методів:

- індивідуальних (робота з науково-популярною літературою екологічного змісту, довідниками; підготовка доповідей, рефератів, презентацій тощо);
- групових (випуск бюлетенів, стіннівок, участь в агітбригадах, екологічних іграх);
- колективних (екологічні вечори, тижні екології, вікторини, конференції, лекції, екскурсії та ін.)

Хочеться назвати деякі форми, які сприятимуть формуванню екологічної культури учнів.

Серед індивідуальних форм варто назвати підготовку доповідей, рефератів, повідомлень, складання ребусів та кросвордів, презентацій, творів екологічного спрямування, наукових робіт, які дозволяють кожному знайти своє місце в загальній справі.

Також можна вирішити широке коло питань і завдань екологічного виховання за рахунок вечорів на екологічну тематику. Шляхом проведення яких поглиблюється інтерес до предметів природничого циклу та екологічних проблем, розширюється світогляд учня, прищеплюються екологічні цінності, формуються екологічні потреби.

Під час участі в екологічних іграх учні набувають досвіду природоохоронної поведінки, під час позакласної діяльності, відбувається становлення їх активної життєвої позиції [5]. Обираючи ту чи іншу роль, учень не просто програє її, а й проявляє себе у ній, виявляє рівень сформованості необхідних якостей, порівнює свою поведінку із поведінкою

інших, аналізує, оцінює свої дії і своїх колег, здобуває важливий практичний досвід. Екологічні ігри максимально наближаючи умови навчання до реальних еколого-педагогічних ситуацій, виступають особливою формою організації навчально-пізнавального процесу [5], характерна особливість яких полягає у відсутності надлишкового самоконтролю, тривожності, побоювань. Це актуалізує ту частину свідомості, яка керує стереотипами вчинків, дає можливість залучити особистість учня до дій, пов'язаних із самостійним пошуком рішень.

Під час формування екологічної культури учнів доцільно використовувати дискусії, організовані обговорення різноманітних проблем, які можуть надати цим проблемам більшої значущості, викликати пізнавальний інтерес [1].

Останнім часом набуває популярності у шкільній практиці екологічний тренінг – форма спеціально організованого спілкування, під час якого відбувається зміна внутрішніх установок учнів, розширюються знання, з'являється досвід позитивного ставлення до природи, до себе в природі й загалом до довкілля.

Вигідно вирізняється з-поміж інших така цікава форма формування екологічної культури учнів як усний журнал, для якого характерні широта і свіжість інформації, широке поле для самодіяльності і творчості школярів.

Значні потенційні можливості у формуванні досліджуваної нами культури має проведення екскурсій (в природу, музеї тощо) та подорожей. Експерсія – це одна з форм навчально-виховної роботи, яка дозволяє вивчати предмети чи явища у природних умовах [3]. Експерсія побудована на принципах наочності, локальності та самостійності учнів сприяє вихованню в них любові до природи, розвитку пізнавального інтересу, формувати в учнів уявлення про прекрасне, розвивати здатність отримувати естетичне задоволення від сприймання краси природи, підтримувати інтерес до подальшого сприймання краси природи. Експерсії розширюють кругозір школярів, вчать розглядати факти і явища оточуючої дійсності у їх взаємозв'язку та взаємодії, порівнювати їх, робити

узагальнення та висновки на основі побаченого. Наприклад, Проводячи екскурсію «Наша краса чи біль місцевої річки Рів» ставлю проблемне запитання: Чи можемо ми допомогти місцевій річці Рів? Чому з гідробіологічного, заповідник перейменованій в орнітологічний з 2016 р.? Акцентую увагу на тому, що місцевий заказник «Барський» на річці Рів має птахів віднесених до Червоної книги України. А в західній частині міста розташоване теж природоохоронне урочище «Жолоби».

Це концентрує увагу учнів на питаннях місцевого значення, допомагає їм проявити активність, розкрити свою життєву позицію. В ході такої екскурсії учні спостерігають за джерелами забруднення, визначають рівень їх впливу на навколишнє середовище, роблять відповідні записи, які потім використовують для обговорення зібраного матеріалу, а також при виконанні лабораторних і практичних робіт.

Усвідомлюючи дану проблему на базі НВК «ЗОШ I–III ступенів № 2-гімназія» м. Бар проведено ряд екологічних акцій та уроків, спрямованих на підвищення екологічної свідомості і культури серед учнів. Зокрема деякі з них:

1. Проведено урок наукова - конференція: «Екологічні і техногенні проблеми в перетворювальній діяльності людини» серед учнів 11 класу в рамках навчального предмета технології. Завдання якого розглянути основні глобальні проблеми людства. Розкрити суть понять: «демографічна криза», «екологічна криза», «енергетична криза». Дослідити можливі шляхи їх подолання. Формувати розуміння основних причин виникнення техногенних катастроф, розширити кругозір учнів. Розвивати почуття особистої причетності до проблем людства. Виховувати національну свідомість, глибоку повагу до ментальності свого народу, екологічну свідомість та бережне ставлення до навколишнього середовища.

Основою проведення уроку були особисті дослідження учнів глобальних екологічних проблем, які висвітлені в презентаціях та представлені для обговорення учнів свого класу під час уроку.

2. Відбувся виступ екологічної агітбригади «Wall'e» учнів 5-9 класів на тему: «Ландшафти як середовище життя та об'єкти охорони». Мета, якого охарактеризувати антропогенний ландшафт свого міста, привернути увагу громадськості до екологічних проблем міста, спонукати до збереження неповторної краси рідного краю, встановити чинники людської діяльності, що впливають на довкілля, розкрити ідею до правильного сортування сміття, що накопичується протягом життя людини, закріпити правила поведінки в природі, розвивати бажання брати активну участь у збереженні ландшафтів свого міста, екосистеми держави, виховувати в учнів любов до природи та бережливе ставлення до неї.

3. Участь учнів навчального закладу в природоохоронних заходах:

- «Нагодуй птахів узимку» виготовлення учнями молодших класів годівничок;
- «Мій двір – моє здоров'я» - прибирання навколишньої території;
- Озеленення класів, що сприяє вихованню гуманного ставлення до природи та людей.

Підсумовуючи вищезазначене, потрібно сказати, що цілісне формування екологічної культури (єдності екосвідомості й екоповедінки), як результату екологічної освіти, можливе лише тоді, коли вчитель використовує можливості не лише уроків, а й позакласної роботи.

Висновки. Сьогодні недостатньо усвідомлювати причетність людини до забруднення довкілля, передусім необхідно діяти! Водночас вчитель обов'язково повинен вміти спонукати до природоохоронної діяльності своїх вихованців, словом і ділом. Отже, саме єдність екологічної свідомості і поведінки є індикатором сформованої екологічної культури особистості. Крім того, процес формування екологічної культури можливий тоді, коли він буде цілеспрямований, організований, а педагог чітко уявлятиме якими саме засобами виховання треба впливати на структурні компоненти екологічної культури учня.

Отже формування екологічної культури учнів не стихійний і не мимовільний процес, а цілеспрямована, організована, педагогічно керована діяльність за спеціально створених методичних умов.

Тому в наш час особливо актуальною стає проблема екологічної освіти, а формування екологічної культури стає життєвою потребою сучасності та майбутнього. Отже значне місце у вихованні потрібно приділяти закладанню основ екологічної культури та свідомості учнів, норм екологічної поведінки

Список використаних джерел

1. Бондаренко О.В. Зміст, форми й методи профорієнтаційної роботи в умовах профільної школи / О.В. Бондаренко // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць / гол. ред. З.П. Бакум. – Вип. 43. – Кривий Ріг : ДВНЗ «КНУ», 2014. – С. 129–132.
2. Бондаренко О.В. Проблема становлення краєзнавчого принципу та краєзнавства у працях учених / О.В. Бондаренко // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць / гол. ред. В.К. Буряк. – Вип. 11. – Кривий Ріг : КДПУ, 2005. – С. 183–191.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Концепція екологічної освіти України // Інформ. зб. МОНУ. – Київ, 2002. – № 7. – С. 3–23.
5. Крисаченко В.С. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку / В.С. Крисаченко, М.І. Хилько. – К.: Знання, 2001. – 597 с.
6. Мамешина О.С. Екологічні ігри як метод екопедагогіки / О.С. Мамешина // Вересень. – 1998. – № 2. – С. 61–63.

УДК 374.2

Тимошенко Тетяна Миколаївна, магістр спеціальності “Початкова освіта” Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Науковий керівник: **Колишкіна А. П.** – канд. пед. наук, ст. викладач Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті теоретично обґрунтовано проблему професійної готовності майбутнього вчителя початкової школи до екологічного виховання учнів. Дослідження зазначеної проблеми дало можливість розкрити: сутність професійної готовності як закономірного результату спеціальної підготовки, самовизначення, освіти, самоосвіти,